

تبیین و تدوین گرایش های معماری معاصر ایران پس از انقلاب اسلامی

مطالعه معماری سال های ۱۳۸۵-۱۳۶۰ شهر تهران

دکتر اکرم حسینی*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۷/۱۳

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۸۸/۹/۲۶

چکیده

با نگاهی به معماری معاصر ایران می توان دریافت که نمونه های برتری در معماری این دوره وجود دارد که بر اساس نوع شاخص ها و مولفه های نقد معماری، می توان آنها را به جریانی ویژه در معماری ایران - نه در انطباق کامل با معماری غرب- وابسته دانست. این مقاله در پی آن است تا با تحلیل نشانه های موجود در متن این آثار به شناخت گرایشات معماری نمونه های اشاره شده بپردازد و در صورت وجود گرایش های ویژه چه در انطباق با معماری معاصر غرب و چه گرایش های مستقل، آنها را تبیین و تدوین کند. چنین بحثی به دلیل تازگی و فقدان منابع و مطالعات کافی نمی تواند بدون نقص باشد، با این وجود تبیین گرایشات این گروه ضمن اینکه می تواند ارزش و اهمیت هر اثر را در رابطه با متن تاریخی کشور ارزیابی کند، سبب شناخت جامعه معماری از گرایشات مذکور و بالا رفتن خود آگاهی حرفه ای می گردد.

واژه های کلیدی:

معماری، معاصر، گرایش، سبک، شکل، ساختار

مقدمه

آن‌ها اشاره شده، بناهایی که در نشریات تخصصی معماری مورد نظر قرار گرفته و بناهایی که طرح آنها به مسابقه گذاشته شده، پس از بررسی و دسته بندی تعداد ۷۰ بنا انتخاب گردیدند. پس از انتخاب بناها، اطلاعات سبک شناسانه هر کدام توسط مطالعات کتابخانه‌ای و فعالیت‌های میدانی تکمیل و در جداولی که به منظور تحلیل این اطلاعات طراحی گشته، قرار خواهند گرفت. طریقه عملکرد جداول به این صورت می باشد که ابتدا هر بنا به عناصر تشکیل شده تفکیک می گردد. سپس جداول، برای بناهای مختلف کدگذاری خواهند شد، تا همبستگی شاخصه‌های آن‌ها بررسی شود. از آن به بعد و تا پایان پژوهش، کدهای شاخص بنا به جای خود بنا در ارزیابی‌ها شرکت خواهند کرد. پس از آن با انجام عملیات آماری مختلف روی کدهای به دست آمده، ابتدا فراوانی آثار در هر گروه تعیین و سپس با انجام عملیات برگشت و باجمع کردن نتایج، ادغام کدها و دسته بندی آن‌ها، دسته بندی‌های جدید استخراج می گردد. دسته‌های جدید بیان کننده گرایش‌های معماری معاصر ایران در دوره زمانی خود می باشند. در این مقاله از روش تحلیل محتوا جهت تحلیل داده‌ها استفاده خواهد شد. تحلیل محتوا آ‌بنا به تعریف «هر رویه نظام‌مندی است که به منظور بررسی اطلاعات ضبط شده، طراحی شده باشد.» (دی، ویمر، آر. دومینیک، ۱۳۸۴، ۲۱۷) محتوایی که تحلیل می‌شود، بر اساس قواعد روشن و ثابتی انتخاب شده و در نهایت هدف آن بازنمایی

نمونه جدول تکمیل شده جهت تحلیل آثار

A ₁	•	تاریخی	ساخار فضایی
		مدرن	
A ₃	•	پست مدرن	فرم و شکل
		ساختار زدا	
B ₃	•	تاریخی	نوع مصالح
		مدرن	
B ₄	•	پست مدرن	ارتباط با محیط
		تکنولوژیک	
C ₁	•	ساختار زدا	ارتباط با محیط
		تاریخی	
C ₂	•	پست مدرن	ارتباط با محیط
		مدرن	
D ₂	•	بعد از مدرن	ارتباط با محیط
		هماهنگ	
D ₂	•	متضاد	ارتباط با محیط
		متضاد	

A₁-B₃-C₁-D₂
A₃-B₄-C₂

معماری معاصر ایران اگر چه در نگاه اول به تحولات معماری در کشورهای اروپایی، تحولات معماری در آمریکا و حتی به تجربیات کشورهای جهان سوم و آسیایی در این زمینه مربوط است، ولی در جوهر خود پدیده‌ای است کاملاً مستقل که نه فقط از نظر نگرش‌های تاریخی آن، که حتی از نظر ماهیت کلی و روش برخورد نیز متفاوت و منحصر به فرد است.

تصور هم ارزش بودن پدیده‌های ساختمانی و وقایع فرهنگی مربوط به حوزه معماری معاصر ایران با دیگر معماری‌های جهان در بین معماران ایران به صورتی تقریباً ناآگاهانه و شاید تا حد زیادی حسی و سلیقه‌ای شیوع یافت. عدم شناخت قوی تاریخ معماری در ایران در کنار ماهیت ضدتاریخی معماری مدرن که مرجع الهام مستقیم طراحان ایرانی در بخش عمده‌ای از تاریخ معماری معاصر بوده است، ضعف درونی نهادهای دولتی مسئول کنترل و هدایت فعالیت ساختمان سازی، تأثیر مهم ولی غارتگرانه اهرم‌های اقتصادی خرد و کلان بر حرفه معماری و همچنین فرهنگ جامعه و بسیاری دیگر از عوامل مختلف ماهیتی همگی موجب شدند که معماری معاصر ایران در گستره عمومی خود تبدیل به مجموعه‌ای پیچیده و متناقض گردد که یافتن هر گونه تداوم منطقی، زمانی، مکانی، سبک شناسی یا نظری در آن بسیار دشوار است (افشار نادری، ۱۳۸۶، ۱).

بدین دلیل اگر معماری معاصر به مفهوم جهانی آن مورد نظر باشد، سبک شناسی معماری معاصر ایرانی به دلیل انگشت شمار بودن آثار برجسته و قابل مقایسه با آثار شناخته شده جهان امری غیرممکن به نظر می‌رسد، لیکن اگر معماری معاصر ایرانی در سطحی واقع‌گرایانه‌تر بررسی شود، می‌توان با ابزار مطالعات صرفاً کالبدی به مطالعه و بررسی آن پرداخت. این آثار نه تنها به دلیل ارزش‌های بدیع خود، بلکه به واسطه نقش آنها در سیر تحولی معماری و منعکس نمودن مشخصه‌های سبک شناسی و زیبایی‌شناختی در مقطع تاریخی مذکور، مورد توجه هستند.

روش تمقیق

برای بررسی در زمینه معماری معاصر تعیین نمونه‌های مناسب برای تحلیل و بناهایی که بتوانند داده‌هایی را برای بررسی و تحلیل در اختیار قرار دهند، از موضوعات قابل اهمیت است. در این تحقیق نمونه‌های مورد بررسی در معماری معاصر ایران محدود به بناهایی می‌باشند که در فاصله سال‌های ۸۵-۶۰ در شهر تهران ساخته شده‌اند. لذا از بین بناهایی که در تحلیل‌های مطرح شده از سوی منتقدان معماری معاصر ایران به

شکل ۱. ماخذ: مجله معمار، شماره ۵۱، ۱۲

دقیق مجموعه ای از پیام ها به صورت کمی است.

نام بنا: مجموعه فرهنگی، ورزشی و ننگ^۲

طراح: اسماعیل طلایی- ایزدی

سال ساخت: ۱۳۷۳-۱۳۷۰

مکان: میدان ونک

کارفرما: شهرداری تهران

نمونه ای از جداول تنظیم شده جهت تدوین گرایش های معماری آثار جدول ۱. مشخصات بنا، شکل و فرم پست مدرن، ساختار پلان پست مدرن، مصالح بومی ماخذ: نگارنده

کد مشخصه های سبکی بنا			طراح	نام بنا	
B3	C1-A1 A3 -B4 -C2	D2	اسماعیل طلایی، ایزدی	مجموعه فرهنگی - ورزشی ونک	۱
B3	A3 -C2 C1	D1	حسین ناصری	ساختمان اداری میدان آفریقا	۲
B3	A3 -C1 B1	D1	محمد میرزایی علی آبادی	کتابخانه دانشگاه امام حسین (ع)	۳
B3	A3 -C1 -C2	D2	بهروز احمدی	ساختمان اداری رضا	۴
B3	A3 -C1 C2	D1	سید حمید نورکبهانی	مرکز اطلاعات تاریخی شهر تهران	۵
B3	A3 -C1 -C2	D2	سید هادی میرمیران	بنای مجموعه فرهنگستان های ایران	۶
B3	A3 -C2 C1		حسین شیخ زین الدین ایرج کلانتری	طرح نوسازی و بازسازی مناطق اطراف بزرگراه نواب	۷
B3	A3 -C1 -C2	D2	هاشم هاشم نژاد	مجموعه شهر کتاب	۸

نمونه ای از نمودارهای تنظیم شده جهت تدوین گرایش های معماری آثار شکل ۲. نتایج حاصل از فراوانی بناها در هر گروه شکلی ماخذ: نگارنده

تدوین گرایش های معماری معاصر ایران

۱. اقتباس از معماری تاریخی

سعی معماران این گروه احیا و ترویج فرهنگ، ارزش و هویت اسلامی، ایرانی از طریق ساخت عین به عین معماری تاریخی می باشد. در این روش ساختار فضایی و شکل و فرم بنا کاملاً مشابه معماری تاریخی می باشد. با این تفاوت که سازه بناها، سازه های فلزی یا بتنی بوده، مصالح استفاده شده در ظاهر بنا، مصالح تاریخی نظیر آجر، سیمان و کاشی می باشد. بنابراین رابطه معناداری نیز بین فرم و سازه این گروه از ساختمانها مشهود نمی باشد. ضمن اینکه مشابهت به معماری تاریخی، علاوه بر کلیت بنا در جزئیات و تزئینات نیز رعایت گردیده است. نظیر قوس های جناغی، مقرنس، کاربندی، کتیبه های قرانی. در این زمینه دو گرایش وجود دارد:

- تکرار عین به عین در ارتباط با عملکرد بنا (شکل ۳، مسجد دانشگاه شریف، مهدی حجت، ۱۳۷۵)
- تکرار عین به عین بدون اهمیت به عملکرد بنا (شکل ۴، فرهنگستان خاوران، دفتر فنی فرهنگستان، ۱۳۷۵)

می باشد. لازم به ذکر است اغلب آثار مدرن معماری ایران عناصر مغایر با اصول بنیادین معماری مدرن را نیز در خود دارند. نظیر استفاده اغراق آمیز از شیشه، شیشه های رنگی و مصالح متنوع رنگی. تعداد کمی از آثار مورد تحلیل در گروه ساختمانهای ساخته شده با اصول بنیادین معماری مدرن در ایران قرار گرفتند. (شکل ۵، بیمارستان هزارتخت خوابی میلاد، شرکت خانه سازی ایران، ۱۳۷۷)

۲-۲- گرایش مدرن با مصالح ایرانی

توجه این گرایش بهره گیری آگاهانه از معماری معاصر غرب و استفاده از دستاوردهای فنی، اندیشه ها و نظریه های معماری مدرن بدون تقلید از نمونه های آن می باشد. (شکل ۶، خانه افشار، علی اکبر صرمی، ۱۳۵۴) در خانه افشار ضمن استفاده از مفهوم شکستن جعبه که از روش های سبک مدرن می باشد، معمار به دنبال کشف اصول مشترک بین معماری تاریخی و معماری مدرن بوده، این مهم در کلیت فرم با رعایت سادگی منطقی و خلوص فرم که هم ملاک عمل معماران مدرن وهم معماران تاریخی ایران می باشد محقق گردیده است. نکته ارزشمند دیگر استفاده از مصالح آجر در غالب این آثار می باشد که برخلاف آثاری که از آجر فقط

شکل ۴. فرهنگستان خاوران
ماخذ: نگاهی به مهندسی ساختمان و معماری معاصر ایران، ۱۶۰

شکل ۳. مسجد دانشگاه شریف
ماخذ: نگارنده

۲. گرایش مدرن

در نمای ساختمان و جهت تبلیغ صورتی تاریخی بودن اثر استفاده می شود، در آنها از آجر غیر تزئینی استفاده گردیده است. آثار این گرایش ضمن رعایت ویژگی های تاریخی، با محیط خود در انطباق کامل می باشند.^۴

در ایران سبک مدرن از ابتدای دوران پهلوی به اصلی ترین گرایش معماری تبدیل گشت. با توجه به روحیات جامعه ایرانی، برخورد های متفاوتی با این سبک انجام گرفت که اصلی ترین آن ها عبارتند از:

۲-۳- گرایش مدرن سطحی

ساده گرایی مدرنیسم در معماری با شعار بیشتر ساختن، سریعتر ساختن و ارزاتر ساختن که سبب برآورده ساختن اهداف سودجویانه بعضی بود به حذف کامل عناصر هنری و مصرف حداقل مصالح (آجر، آهن و شیشه)

۱-۱- گرایش مدرن اصولی

این گرایش با رعایت خصوصیات بنیادین معماری مدرن از قبیل فرد گرایی، خلوص، سادگی و خوانایی انجام نما، پرهیز از تزئینات، بروتالیسم، شکستن جعبه و عملکردگرایی قابل شناسایی

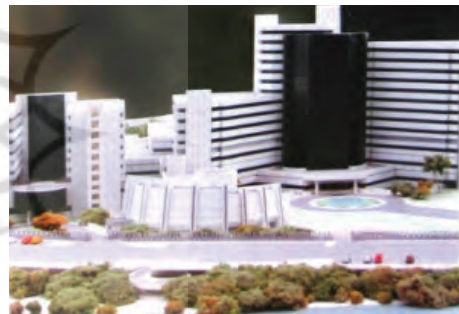
۳-۱- گرایش پست مدرن غربی

تعداد زیادی از بناهایی که با سبک پست مدرن در ایران ساخته شده اند به تقلید از سبک پست مدرن غربی پرداخته اند. از مشخصه های معماری این گروه می توان به استفاده از رنگ، رابطه ای حجم درون حجم، چرخش اجسام (شکل ۷، برج اداری آرمیتا، بهروز احمدی، ۱۳۷۶) استفاده از اشکال تقارن ناهمسان، چرخش در پوسته بیرونی، استفاده از ترکیبات و اشکال معماری پست مدرن اروپایی با استفاده از مصالح تاریخی نظیر آجر اشاره کرد. غالب آثار پست مدرن با گرایش فوق، حتی کاملاً مقید به اصول بنیادین معماری پست مدرن نیز نمانده اند. به عنوان نمونه هماهنگی بنا با بافت از اصول معماری پست مدرن غربی می باشد، ولی غالب بناهای سبک پست مدرن ایران با به کارگیری مصالح، احجام، رنگ ها و ساختارهای متفاوت با عناصر دیگر موجود در محیط، بنایی متضاد در محیط شهری محسوب می گردند.

و برداشت سودجویانه از دیدگاه مدرنیسم گردید. در این روش فقط با ساخت دیوارهای ساده آجری و زدن سقفی روی آن و شیشه کردن از کف تا سقف، ساختمانی شبه مدرن ایجاد می گردد که قابلیت قرارگیری در هر کجایی را نیز دارد. از آنجا که همواره سازندگان و کارفرمایان دولتی و خصوصی به دنبال طرح های سهل الحصول و اقتصادی (به زعم خودشان) و یا به طور خلاصه مترائ ساخته شده قابل تبدیل به سرمایه آنی هستند، نه نوآوری، ابداع و تفکر، لذا سهل ترین حالت ممکن همان مکعب سازی مدرن و نهایتاً کشیدن پوسته ای شیشه ای یا سنگی متداول بر آنها می باشد. سهولت اجرا، ارزان تمام شدن قیمت ساخت، تالو و جذابیت بصری نما (انعکاس محیط در شیشه های انعکاسی) این نوع از بناها را به نمونه ای مطلوب جهت کارفرمایان خصوصاً برای ساختمان های تجاری تبدیل کرده است. غالب ساختمان های اداری و تجاری ساخته شده در تهران که در غالب معماری مدرن قابل شناسایی اند در گروه مدرن سطحی قرار می گیرند.

شکل ۶. خانه افشار
ماخذ: مجله معماری، شماره ۲۰، ۲۰۰۵

شکل ۵. بیمارستان هزارتخت خوابی میلاد
ماخذ: نگاهی به مهندسی ساختمان و معماری معاصر ایران، ۹۴

۳-۲- گرایش پست مدرن ایرانی

تعدادی از معماران در تلاش برای طرح معماری منطبق با جریانات روز که پاسخگوی گرایش های سنت گرایانه داخلی نیز باشد، سبب ایجاد ساختمان هایی با تلفیق معماری مدرن و معماری تاریخی ایران گشته اند. ارزش های معمارانه یا دستاوردهای جدید معماری موجود در نظریه های معماری که عمدتاً در غرب تولید شده اند از یک سو و پشتوانه های غنی فرهنگ و تاریخ معماری ایران از سوی دیگر منابع تغذیه این نوع معماری می باشند. این نوع استفاده از منابع و فرهنگ ایرانی تلاش و جستجوی تدریجی اما مداوم بوده است که با تکنیک ها و روش های مختلفی، مورد تجربه و آزمایش درآمده است. از روش های الحاقی و نمادین در سطح و حجم معماری تا روش های تجربی در ایجاد فضای آشنای معماری از یک سو و استفاده از تکنیک های بیان مستقیم تا تجرید و تداعی

۳.۳. گرایش پست مدرن

در دهه های بعد از انقلاب با مطرح شدن سبک معماری پست مدرن و در دسترس قرار گرفتن فرم ها، نمادها و موتیف های رایج این شیوه از طریق نشریات و تصاویر، بسیاری از طراحان و سازندگان عرصه های عمومی و خصوصی به جهت اینکه مکعب های مدرنشان را مطلوب تر نمایند، از فرم های جدید به وفور استفاده کردند. لذا نمونه های فراوانی بر مبنای سبک معماری پست مدرن آن هم در سطح و پوسته بناها ساخته شدند. تعدادی از آنها نیز به واسطه سلیقه طراحان بنا و علم و اطلاعاتشان از تحولات جهانی معماری بر مبنای اصول این سبک ساخته شدند. بر اساس نوع برخورد معماران با مقوله ذکر شده، طیفهای گرایش مختلفی در بین آثار پست مدرن ایران قابل تشخیص است که به طور کلی به چهار دسته اصلی با خصوصیات مشترک قابل تقسیم می باشند.

الف-۲: اقتباس از اجزاء معماری تاری

در برخی از بناها از اجزاء معماری تاریخی نظیر فرم‌های مدور، قوس، طاق، گنبد، نیم گنبد، قاب، ترکیب بندی های آجرکاری و تزئینات خصوصاً در حجم بیرونی بنا استفاده می گردد. (تصویر شماره ۷، ساختمان مسکونی، کامران صفامش، ۱۳۷۰)

ب: اقتباس از مفاهیم معماری تاریخی

این گرایش به صورت ایده‌های سامان‌دهنده فرم و فضا از معماری گذشته نظیر: هندسه در روابط اجزای پلان و نما، تعادل، توازن، طبیعت گرایی، تقارن، سلسله مراتب، وحدت، درون گرایی، انعکاس، ایهام، تداوم و شفافیت. در بعضی بناهای این گروه در عملکردها خصوصیات کاملاً مدرن و در ساختار پلان فضایی استفاده از هندسه درون‌گرا دیده می شود.^۷

۳-۳- گرایش التقاطی از پست مدرن غربی و پست مدرن ایرانی
گروهی از معماران، از ترکیب معماری پست مدرن غربی (به عنوان نمونه

غیرمستقیم جملگی در این مسیر مورد استفاده قرار گرفتند. ضمن آن که همه تاریخ معماری ایران از کهن ترین دوران تا دوران اخیر منبع تغذیه آن بوده است. در آثار این گرایش فرم های معماری تاریخی در پوسته بیرونی به کار رفته و فضای داخلی از فن آوری مدرن بهره می برد.

الف: اقتباس از اشکال معماری تاریخی

الف-۱: اقتباس از فرم های معماری تاریخی

اقتباس از فرم هایی نظیر گنبد، یخچال، بادگیر، حیاط مرکزی، گودال باغچه، زیگورات. در این زمینه دو گروه از بناها ایجاد گردیده اند.

- گروهی که از فرم های معماری تاریخی علاوه بر استفاده صوری، استفاده کارکردی نیز شده است. مانند فرم حیاط مرکزی و گودال باغچه که در صورت به کار رفتن در بنایی عملکرد خود را نیز به انجام می رساند.^۵
- گروهی که از فرم های معماری تاریخی صرفاً استفاده صوری شده است. مثل بناهایی که فرم بادگیر در طرح آنها به کار رفته، اما استفاده کارکردی تهویه از آن صورت نمی پذیرد.^۶

شکل ۷. برج اداری آرمیتا ماخذ: نگاهی به مهندسی ساختمان و معماری معاصر ایران، ۱۳۰

شکل ۸. ساختمان مسکونی، ماخذ: مجله معمار

توسعه شهری بوده است، به علت عدم وجود یک سیستم کنترل کننده و سازمان دهنده به چنین فعالیت هایی به علت کوتاه بینی ها و ساده انگاری های فرهنگی یا وسوسه های اقتصادی با پنهان شدن در پشت مفاهیمی چون مدرنیزاسیون و توسعه یا فرهنگ و سنت، تبلیغ تجاری محصولات عامه پسند سرمایه داری را برعهده گرفته، مقاصد خود را بر معماری معاصر ایران و حیات شهرهای کشور تحمیل کرده است. غالب برج های تجاری و مسکونی در شمال شهر تهران در این گرایش جای می گیرند.

۴. گرایش فن آورانه

یکی از گرایشهایی که در این دوره بناهای زیادی بر اساس آن ساخته شده اند، گرایش معماری فن آورانه می باشد. این گرایش در غرب پس از پیشرفت های فن آورانه در همه زمینه ها از جمله ساختمان سازی روی داد. ولی در ایران غالباً و نه همیشه- نمایش تصنی فن آوری جهت استفاده تجاری از بنا مد نظر می باشد. این گرایش خصوصاً در دوران سازندگی با تاکید و حمایت دولت بر استفاده از فن آوری در همه زمینه ها از جمله معماری رونق فراوانی گرفت و سبب ایجاد نگاهی مشتاقانه به این سبک جدید گشت.

۴-۱- گرایش فن آورانه اصولی

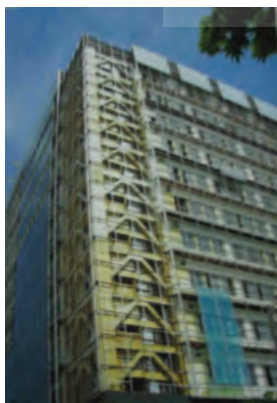
در بعضی از بناها استفاده از فن آوری به لایه های درونی تر پروژه نیز رفته و به مبدا اصلی این سبک معماری نزدیک تر گشته است. (شکل ۹، سینما ملت، رضا دانشمیر، ۱۳۸۷) در همین جا لازم است به این نکته اشاره کرد که امکانات محدود فن آوری در ایران محدودیت های فراوانی را برای معماران این سبک به وجود می آورد. ایجاد توازن بین فن آوری ساختمان و طرح معماری مقوله ای است در این زمینه که قابل بررسی می باشد.

انتزاع معماری نئوکلاسیک) و معماری پست- مدرن ایرانی معماری(به عنوان نمونه انتزاع معماری دوره قاجار) تاثیر پذیرفتند که حاصل کار به وجود آمدن طیف متنوعی از این نوع معماری (از رویکردهای خلاقانه تا صرفاً تقلیدی) بود. آنان در جستجوی زبانی مشترک میان مفهوم فرم در معماری نئوکلاسیک و معماری ایران با رعایت تقارن، هندسه، تناسب، اشکال منظم هندسی در پلان ها و رعایت تقسیمات سه بخشی (پایه، بدنه، تاج) (دهباشی، ۱۳۸۵، ۸) و استفاده از عناصر تزئینی معماری هر دو فرهنگ در نماها به خلق معماری ترکیبی دست زدند. ستوریه‌ها، پنجره های نیم دایره، مصالح رنگی عناصر معماری غربی است که به وفور در این گرایش کاربرد نمادین می یابد.^۸

۳-۲- گرایش پست مدرن عامیانه

نگاه تاریخ گرای پست مدرنیسم به دلیل افراط در به کارگیری عناصر تاریخی فارغ از ارتباط معنادار با زمینه امروزی، منجر به نوعی از ابتذال و شیوه گرایی التقاطی گردید که مانند تاریخ گریزی افراطی مدرنیسم، ناپسند و ضعیف جلوه نمود. پست مدرنیسم به نحوی معکوس نسبت به مدرنیسم مفاهیم بی زمان معماری را دستخوش آسیب گردانید. در این بناها معمولاً فقط ظاهر بنا به صورت تقلید سطحی از کارهای پست مدرن غرب است. پوشش سطح بنا با سنگ های متفاوت یا رنگ های متفاوت مصالح، استفاده از سنگ های گرانیت با ترکیبات مختلف طیف خاکستری در ترکیب بارنگ های دیگر، به کارگیری حجم های متقارن در عین حال احجام کاملاً عملکردی و جعبه ای و توجه به استعاره های عامیانه سبب ایجاد کیفیتی دوبعدی در آثار این گرایش می گردند.

متأسفانه جریان فوق که دارای قدرت اقتصادی زیادی بوده و صحنه ظهور آن بیشتر در اقدامات خانه سازی در مقیاس کلان و طرح های

شکل ۱۰. دیوان محاسبات کشور. ماخذ: مجله معمار، ۱۳۸۷ شماره ۴۸، ۳۱

شکل ۹. سینما ملت. ماخذ: www.memaran.ir

نمونه های ساخته شده در بخش خصوصی نیز وجود دارد که متأسفانه از ظهور گرایش ساختار زدای دروغین بر اساس تقلید سطحی و ظاهری از نمونه های معماری غرب خبر می دهد تا فهم عمیق از آنچه ساختار زدایی در معماری مطرح می کند بسیاری از معمارانی که این دیدگاه را در معماری ایران رواج می دهند با توسل به استدلال های خاصی به اتصال مبانی نظری این گرایش با برخی زمینه های فلسفی، عرفانی و دینی ایران تلاش می کنند. شاید این گرایش بتواند مشروعیت و اعتباری در معماری معاصر ایران بیابد. در هر صورت می توان بناهایی که با این سبک در معماری معاصر ایران ساخته شده اند را به دسته های زیر تقسیم کرد:

۵-۱- گرایش ساختار زدای اصولی

• گرایش ساختار زدایانه با ساختار زدایی همه سطوح بنا شامل کلیت حجم، ساختار فضایی و نمای بنا (شکل ۱۱، دفتر همکاری های فناوری ریاست جمهوری، بهرام شیردل، ۱۳۸۰)

• نمایش معماری ساختارزدا به صورت خصوصیتی از دیوارهای مورب در پوسته بیرونی، کج شدن ها (فضاهای مبهم و زاویه دار)، نمایش نمادین اعجاب های سازه، گرایش به تجزیه و تکه تکه کردن احجام (شکل ۱۲، مجموعه چند منظوره زعفرانیه، طلایی - دانشمیر، ۱۳۷۵)

• گرایش به استفاده از تنش در فرم حتی صرفاً در نماسازی

۵-۲- گرایش ساختار زدای سطحی

گرایش به معماری ساختار زدا فقط در فرم بیرونی: در این نوع از بناها ساختار فضایی عملکردگرا و کاملاً مدرن است و نما شکلی ساختارزدا دارد. در حقیقت در این روش مکعبی مدرن ترسیم می گردد و سپس با تغییر ساختار اجزایی از آن مثلاً مورب کردن سطح یکی از اضلاع به عمق کم و تکرار این جریان در قسمتهای مختلف به همراه استفاده از مصالح رنگی نمایی ساختار زدا روی ساختاری مدرن ایجاد می گردد.

شکل ۱۲، مجموعه چند منظوره زعفرانیه
ماخذ: نگاهی به مهندسی ساختمان و معماری معاصر ایران، ۱۴۸

در بعضی نمونه ها به رعایت اصول زیست محیطی و معماری پایدار در معماری که از اصول معماری اکوتک می باشد نیز پرداخته شده است. (شکل ۱۰، ساختمان دیوان محاسبات کشور، محمدتقی رضایی حریری، ۱۳۸۴)

۴-۲- گرایش فن آورانه سطحی

در بیشتر بناهایی که در ردیف معماری فن آورانه در ایران قابل شناسایی اند، ساختار فضایی پلان ساختاری مدرن، عملکردگرا و گاه حتی تاریخی می باشد و روی نمای ساختمان با کاربرد لوله های فلزی، خرپا و نمایش سیستم سازه به نوعی نمایش تصنعی فن آوری پرداخته شده است. استفاده از رنگ سفید، قرمز و پوشش های فلزی (آلومینیومی) در بنا، اگرچه سبب شده ظاهر بنا تکنولوژیک جلوه کند، اما با مراجعه به کارهای فن آورانه غرب در می یابیم، رنگ ها معمولاً رنگ های صنعتی چون آبی خالص، زرد و سفید هستند و مصالح به کار رفته در نما نمایان هستند. در حالی که در بناهای ساخته شده این سبک در ایران رنگ قرمز که بیشتر نماد ساختمانهای تجاری ایران شده است، به کار می رود.

۵. گرایش ساختار زدا

در سال های انتهایی این دوره در جریان رویدادهای معماری معاصر غرب، بیش از هر چیز رویکردهای فلسفی - نظری در معماری مطرح گردید. در ایران در ادامه توجه به جریان های روز معماری، توجه به مقوله ساختار زدایی و رویکردهای مرتبط با آن آغاز شد که در گفتمان و مباحث معماری در ترجمه تعدادی از کتابها یا مقالات مرتبط و در تعدادی از پروژه های معماری چه در محیط حرفه ای و چه در محیط دانشگاهی امکان ظهور پیدا کردند. (البته بیشتر طرح های این سبک اجرا نشده اند. نظیر طرح محمدرضا جوت در مسابقه فرهنگستان ها که از نمونه های موفق برخورد با این سبک در ایران می باشد). بعضی از

شکل ۱۱، دفتر همکاریهای فناوری ریاست جمهوری
ماخذ: مجله معمار، ۱۴، ۳۸

شمار می‌رود. در هر حال از میان تجربیات بسیار پراکنده - ای که در سه دهه اخیر در زمینه معماری صورت پذیرفته است می‌توان طراحی را شناسایی کرد که اگر چه بیانیه مشترکی تهیه نکرده اند، به دلیل نوع برخورد و تجربه معماری خود دارای وجوه مشترک قابل توجهی می‌باشند.

همانطور که مطالعه موردی نشان می‌دهد غالب نمونه های ساخته شده با رویکرد معماری مدرن به وسیله مصالح تاریخی اجرا گردیده، که نشان از تمایل به بومی کردن این سبک در ایران دارد. نکته در خور توجه این که حتی در بین گرایشهای جدید نظیر گرایشهایی که رویکردهای فرمال و شکلی و پلاستیسیته در آنها رویکرد اصلی است و یا گرایشهای فن آورانانه، ساختار زدا، فولدینگ، پرش کیهانی و غیره که غالب آنها به دلایل مختلف اقتصادی، فرهنگی، فن آورانانه و غیره از حد طرح فراتر نرفته اند، نیز از توجه به معماری تاریخی در توجیه طرح در غالب تفاسیر عرفانی، فلسفی و ادبی به فراوانی یاد می‌گردد. در مجموع گرایش پست مدرن با طیفهای مختلفی که در خود دارد، مهم ترین گرایش در بین معماران این دوره می‌باشد. البته توجه به معماری تاریخی در معماری معاصر ایران مقوله ای است متفاوت با پست مدرنیسم غربی که هم از لحاظ زمانی مقدم بر آن است و هم از جهت محتوایی مسائل متفاوتی را دنبال کرده است. عطف به معماری تاریخی در معماری معاصر ایران از یک رویکرد نمادین آغاز شده و پس از طی مراحل مختلف، نخستین تجربه های خود را در برداشت محتوایی انجام داده است. در تحلیل معماری معاصر ایران آنچه محرز است این می‌باشد که هنوز یک مشکل لاینحل و بزرگ در مسیر معماران وجود دارد و آن مسئله ارتباط با تاریخ معماری ایران و با معماری معاصر جهان می‌باشد. مشکل معماری امروز خیلی تاریخی بودن یا خیلی غربی بودن نیست. بلکه این است که معماران امروز از هیچکدام از آنها اطلاع دقیقی ندارند. شناخت ما از هر دو معماری شناختی سطحی و غیرعلمی است. آنچه مهم است عمق واصلت برقراری این ارتباط می‌باشد و نه فقط منبع الهام آن. شاید مطالعات دقیق و اختصاصی راجع به هر کدام از این دو، روش برخورد هر کدام با موضوع معماری، شناخت روند طراحی و تولید ساختمان هر کدام اصلی ترین اقدام در این مورد باشد.

ذکر این نکته نیز لازم است که تأثیرپذیری از جریانات معماری غربی در ایران، به علت دور بودن معماران از منشأ پیدایش این نظریات و تجربه با واسطه معماران ناشی از فاصله فرهنگی و علمی، موجب اغتشاش مضاعفی در این زمینه گردیده است. تبعیت از صور و مبانی ساختارزدایی و سایر مشتقات پسا-ساختارگرایی، بدون تأمل کافی در نتایج این مکاتب در تولید اثر معماری، و به دور از چشم داشت ضروری به زمینه و بستر متناظر با آن، به تقلیدی بسیار سطحی منجر شده که

در این بناها معمولاً از ترکیب رنگی قرمز، سفید و سیاه و گاهی نیز رنگ های فلزی مانند برنزی، مسی یا نقره ای استفاده می‌کنند. شاید رنگ قرمز «دیوانگی ها»ی برنارد چومی در پارک لاویت بی تأثیر بر شکل گیری این بناها نباشد.

۶. گرایش عوام پسند

امکان تکثیر مکانیکی از سویی به تولید آثار هنری سخیف و از سوی دیگر به گسترش طیف مصرف کنندگان آثار هنری و تنزل ذوق و سلیقه آثار و در نتیجه تولید گرایشی در معماری گشته که می‌توان آن را گرایش عوام پسند نامید. گرایش عوام پسند گرایشی است عاطفه گرا و احساس گرا که هدف آن جلب رضایت مصرف کننده و مردم می‌باشد. مهمترین خصوصیت این گرایش بازار محوری آن می‌باشد (تفابنی، ۱۳۸۷).

این گرایش که در حقیقت از ساده ترین و پیش پا افتاده ترین سلیقه ها و انگاره های ذهنی مردم در جهت خلق اثر استفاده می‌کند بر پایه خصوصیات مانند ربا، تجمل، مصرف زدگی شکل می‌گیرد. در حقیقت گرایش عوام پسند گرایشی با پای بندی به مدل و شکل خاص نمی‌باشد و به دنبال تقلید صرف از سبک ها و ترکیب آنها با یکدیگر بدون هیچ قاعده و نظم مشخص می‌باشد. این تقلیدها بدون هیچ گونه خلاقیتی به چپش فرمها و الگوهای از سبک های مرده و زنده دوران قبل، خصوصاً آنهایی که حس نوستالژیک مصرف کننده را برانگیزد، می‌باشد. این گرایش بدون در نظر گرفتن کاربری ها به صورت حسرت گرا نسبت به پیشرفت به ترکیب و استفاده دروغین از مصالح با استفاده از تشابه رنگ ها یا بافت ها می‌پردازد. به عنوان نمونه از تشابه رنگی سیمان سفید و سنگ استفاده کرده، سعی در نمایاندن مصالح ارزان قیمت به جای مصالح گران قیمت می‌کند. قریب به اتفاق بناهایی که امروزه در تهران و بالتبع آن سایر نقاط کشور^{۱۰} ساخته می‌شود در ردیف این گرایش معماری قرار می‌گیرند.

نتیجه گیری

از آغاز تا به امروز معماری معاصر ایران مسیر پرفراز و نشیبی را در راه تکوین و توسعه خود طی کرده است. در قرن پرتلاطم که مملو از رویدادهای مهم فرهنگی بوده، معماری معاصر ایران راه خود را جستجو و دنبال کرده است. از یک سو در مراحل شکل دهی به این مسیر، نظریه ها و تجارب معماری معاصر غرب به مثابه یک دستاورد جهانی به عنوان مرجعی برای بهره گیری و تقلید مورد توجه قرار داشته است و از سوی دیگر توجه به منابع داخلی و پشتوانه های غنی فرهنگ معماری در ایران نیز از گرایش های اصلی معماری معاصر ایران به

۸. دفتر نمایندگان مجلس، مهندسين مشاور باوند، ۱۳۷۴
 ۹. بناهایی که از کدهای متنوع برخوردارند، نظیر «A۲ - B۵ - C۳ - D۲»
 یعنی «ساختار فضایی مدرن، شکل وفرم ساختارزدا، مصالح بعد از مدرن، متضاد با محیط» غالباً آنهایی می باشند که به ایجاد نمودهای سبکی با تقلید صوری در نما پرداخته اند. تعداد این بناها در نمونه های منتخب مورد توجه می باشند. این بدان معنی است که جنجال جاری در معماری عوام پسند کشور یعنی «نما کردن» در معماری های برتر نیز قابل مشاهده می باشد.
 ۱۰. حرکت گرایشهای معماری از غرب به تهران واز آنجا به سایر نقاط کشور ظاهراً حرکت پذیرفته شده ای است.

حتی در انتقال پایه های تفکر آن مکاتب برای نخبگان نیز موفق نبوده و نتوانسته نظر منتقدین و صاحب نظران را جلب نماید.
 در میان آثار ساخته شده در سه دهه اخیر، گرایش هایی وجود دارد که امکان رشد نوعی معماری متصل با جریانهای جهانی و همچنین منطبق با جامعه، فرهنگ و اقلیم کشور را دارد. این مسیر می باید در جهت توسعه و تکامل رویکردهای معطوف به معماری و فضا و سپس حرکت به سوی یک رویکرد مفهومی از آن دنبال شود. بهره گیری از تجارب انجام شده در این مراحل و مطالعه دقیق آن ها می تواند در این مسیر مفید واقع شود.

فهرست مراجع

- افشار نادری، کامران، (۱۳۷۵)، «معماری امروز ایران، جستجوی پلی میان شرق و غرب»، مجله آبادی، شماره ۲۱
- افشار نادری، کامران، (۱۳۸۶)، «بانی نظری تاریخ نگاری انتقادی معماری معاصر ایران»، مجله معماری دیزاین، <http://art-architect.persianblog.ir>
- تقابنی، علیرضا، (۱۳۸۷)، «رساله دکتری»، «علل ظهور گرایش عوام پسند (کیچ) در معماری معاصر ایران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات
- دی. ویمر، راجرز؛ آر. دومینیک، جوزف، (۱۳۸۴)، «تحقیق در رسانه های جمعی»، ترجمه کاووس سید امامی، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه ای، تهران، سروش
- دهباشی، مزین، (۱۳۸۵)، «بررسی فرم و مفهوم آن در معماری معاصر ایران»، سالهای ۱۳۸۵-۱۳۶۰، مجله آبادی، شماره ۵۲
- حبیب، فرح؛ حسینی، اکرم، (۱۳۸۹)، «تحلیلی از معماری معاصر ایران در رویارویی با پدیده جهانی شدن»، مجله هویت شهر، شماره ۶.
- نگاهی به مهندسی ساختمان و معماری معاصر ایران، (۱۳۷۷)، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت نظام مهندسی و اجرای ساختمان
- مجلات معمار، معماری و شهرسازی، آبادی، معماری و فرهنگ، هنرهای زیبا

پی نوشت ها

۱. ساختار فضایی، فرم و شکل، نوع مصالح و ارتباط با محیط
2. Content analysis
۳. جهت اطلاع از دلایل قرار گرفتن اثر در گروههای مربوطه می توان به رساله دکتری مولف مراجعه کرد، که در آن در ذیل هر کدام از ماتریسها دلایل کدگذاری های مختلف نیز بیان گردیده است. در نمونه فوق پلان سنتی با هشتی ها و مفصل بندی های سنتی، چرخش های موجود در پلان، کلاژ سطحی و احجام چرخیده شده و مکعب های روی هم قرار گرفته از جمله دلایل قرار گرفتن اثر در گروه مذکور می باشد. (چرخش های موجود در پلان از نوع تفکیک شده است، یعنی فضاهای تفکیک شده، چرخیده اند، در حالی که چرخش ها و قطرگرایی فضاهای پست مدرن به همراه پیوستگی و سیالیتی فضایی می باشد.)
۴. غالباً هرگاه معماران سعی در منطبق کردن آثار خود با محیط داشته اند، از مصالح آجر در نما استفاده کرده اند. بنابراین پروتالیسم آجری حرکت پذیرفته شده در معماری این دوره می باشد.
۵. فرهنگستان های ایران، مهندسين مشاور نقش، ۱۳۷۵
۶. طرح فرهنگستان های ایران، مهندسين مشاور نقش جهان پارس، ۱۳۷۳
۷. خانه دزاشیب، فرامرز شریفی، ۱۳۷۸